

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

*ЗАХАРЧЕНКО О.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зернове господарство України є провідною ланкою рослинництва й аграрного сектору економіки в цілому. Вирощування зернових культур займає найбільшу питому вагу у сівозмінах сільськогосподарських підприємств. Збут зерна приносить левову частку доходів для більшості його виробників. Важливим, з точки зору, є надходження валютної виручки від експорту зернових культур.

Зернові культури відіграють виключно важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни, харчуванні населення країни.

Однак, останнім часом, у зв'язку з нераціональною структурою сівозмін сільськогосподарських угідь, зниженням вмісту гумусу у орних шарах ґрунту, зменшенням внесення органіки, збільшенням використання пестицидів і отрутохімікатів, урожайність зернових культур є нижчою, ніж у провідних країнах-виробниках зерна.

Відповідно, запровадження науково-обґрунтованих сівозмін, підвищення рівня родючості ґрунту та урожайності зернових культур є стратегічно важливим завданням на рівні усієї держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з виробництвом зерна є складовою досліджень багатьох вчених-аграрників, серед яких можна виділити роботи М.Д. Безуголого [2], М.В. Зубця [1], В.Я. Месель-Веселяка [1], В.С. Ніценка [3], М.В. Присяжнюка [1; 2], П.Т. Саблука [1], М.М. Федорова [1] та багато інших. Однак, зміни, які відбуваються у навколишньому середовищі та проблеми, що стримують розвиток зерновиробництва потребують додаткових пророблень.

Метою статті є аналіз сучасного стану виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах України, у т.ч. агрохолдингах. Визначення основних проблем, що стримують потенціал росту валового кліну зерна та шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. В Україні у 2013 р. зібрано 63051,3 тис. т зерна, зокрема сільськогосподарськими підприємствами – 49659 тис. т. Але завдання, які ставляться перед товаровиробниками не завжди досяжні. Дана теза підтверджується тим фактом, що зернове господарство, в першу чергу, залежить від ґрунтово-кліматичних умов (рис. 1).

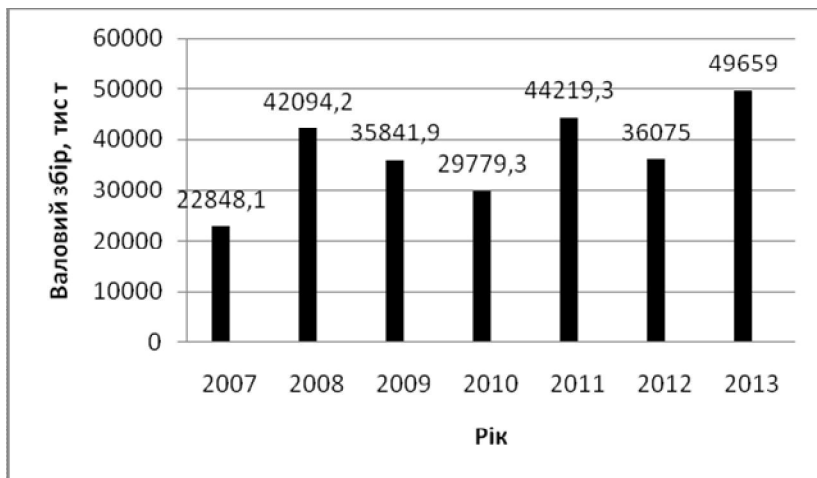

Рис. 1. Динаміка виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах

*Джерело – побудовано за [7; 8].

Коливання валових зборів мають велику амплітуду – від 22848,1 тис. т у 2007 р. до 49659 тис. т у 2013 р. – більше ніж у двічі.

Найбільшими виробниками зернових культур є агрохолдинги, сім з яких виробили 22,5% загального валу зерна усіх сільськогосподарських підприємств (табл. 1).

Найбільший оператор зернового ринку України – UkrLandFarming – у 2013 р. зібрав біля 3,3 млн т зерна, зокрема 2,666 млн т кукурудзи на зерно та 561,8 тис. т пшениці. Інший оператор даного сегменту ринку – Миронівський хлібопродукт – біля 1,4 млн т зерна.

Приведені дані свідчать про домінування агрохолдингів як за обсягами виробництва зерна, так і розмірами сільськогосподарських угідь в обробітку.

Найбільші виробники зерна в Україні

Компанії	2012 рік	
	тис. т	%
UkrLandFarming	1933	5,4
Кернел	1624	4,5
Миронівський хлібопродукт	1608	4,5
Мрія Агрохолдинг	1071	3,0
Дружба-Нова	640	1,8
Українські аграрні інвестиції	638	1,8
Астарта-Київ	600	1,7
Інші сільськогосподарські підприємства	27961	77,5
Всього по сільгоспідприємствам України	36075	100,0

*Джерело – розраховано за даними агропорталу latifundist.com

Основними факторами, поряд з ґрунтово-кліматичними, що впливають на стан зернового господарства є:

- застаріла матеріально-технічна база сільськогосподарських підприємств та низькі темпи її оновлення. По деяких основних засобах термін корисного використання техніки перевищений у 1,5-2 рази, що потребує додаткових витрат на їх утримання;

- високі енерго- та ресурсомні затрати на виробництво зерна при традиційній технології;

- дефіцит оборотних засобів на закупівлю засобів захисту рослин, елітного насінневого матеріалу, мінеральних добрив;

- обмеженість або взагалі відсутність капітальних вкладень, необхідних для переходу на нові ресурсозберігаючі технології (міні-тіл, ноу-тіл, органічна тощо);

- розрив між часом виробництва й реалізацією зерна. Більшість збіжжя реалізується у час, коли ціна низька, а не висока;

- обмежений доступ до кредитних ресурсів, через їх дороговизну та нерозвиненість ринку іпотечного кредитування;

- монополізація ринку зерна трейдерськими та іншими посередницькими компаніями, які встановлюють диктат цін, у більшості випадків – низькі;

- дефіцит ємкостей (зерносховищ) зі зберігання зерна.

За даними М. Зубця і М. Безуглого, а також нашими коригуваннями, розраховано втрати врожаю зерна сільськогосподарських підприємств від неякісного та недостатнього

забезпечення засобами механізації (табл. 2). При досягнутому найвищому рівні урожайності зернових культур у 2013 р. на рівні 43 ц/га, втрати з кожного гектара склали 8,5 ц/га. Втрати, понесені аграріями за підсумками 2013 р. склали 11,9 млн т зерна, що еквівалентно 2261 млн дол, що дорівнює вартості 13787 комбайнів "John Deere T670" 2011 р. випуску. В цілому ж за 6 років втрати досягли позначки 66,6 млн т, що у грошовому еквіваленті дорівнює 12662,9 млн дол.

Таблиця 2

Оцінка втрат урожаю від недостатності технічного забезпечення

Показники	Роки	Урожайність, ц/га		
		фактична	біологічна	втрати
Урожайність, ц/га	2008	35,5	41,5	6,8
	2009	30,4	37,1	7,4
	2010	27,6	35,2	8,3
	2011	39,0	44,0	7,0
	2012	33,4	40,0	6,6
	2013	43,0	51,5	8,5
Валовий збір, млн т	2008	42,1	63,7	10,4
	2009	35,8	57,5	11,5
	2010	29,8	51,6	12,3
	2011	44,2	67,5	10,8
	2012	36,1	45,8	9,7
	2013	49,7	61,6	11,9

*Джерело – розраховано на основі [2, С. 11; 7; 8]

Дослідження М. Зубця і М. Безуглого показали, що системне недовиконання основних технологічних етапів вирощування сільськогосподарських культур, у першу чергу внесення мінеральних (25-30% від потреби) і органічних добрив (7,5% від потреби) та використання засобів захисту (до 50% потреби), призводить до того, що за генетичного потенціалу озимої пшениці української селекції на рівні 100-110 ц/га, ячменю – 100, кукурудзи – 120-130 фактична врожайність цих культур становить відповідно 30; 25 і 53,3 % потенційно можливої [2, С. 10].

На сьогодні в землеробстві особливу актуальність мають дві проблеми. Перша – постійно збільшуються витрати на вироблену продукцію через застосування багатоопераційних технологій її

виробництва, постійного зростання цін на енергоносії, сільськогосподарську техніку, мінеральні добрива, засоби захисту рослин та послуги, що надаються сільгосптоваровиробникам при порівняно низьких цінах на вироблену продукцію. Друга – втрата родючих ґрунтових ресурсів і погіршення екологічної обстановки навколишнього середовища. Через процеси ерозії ґрунтів та надмірної мінералізації гумусу, відведення земель під будівництво, щорічно втрачаються значні площі сільськогосподарських угідь [6].

Виходом, з ситуації, що склалася є перехід на ресурсозберігаючі технології. Найбільш розповсюдженою є технологія No-till. Для переходу на неї використовують технологію міні-тіл, протягом двох-трьох років, поки не вирівняється поверхневий орний шар ґрунту. При застосуванні вказаної технології досягається економія палива – 70-90% на гектарі, поступово зменшення та припинення використання пестицидів. Для досягнення вказаних результатів застосовується широкорядний комплекс (18 м) з потужним трактором (300 к.с. і більше). Головною метою ресурсозберігаючих технологій є не підвищення урожайності зернових культур, а стабільно економічно вигідні врожаї при низькій собівартості.

Програмою "Зерно України – 2015" передбачається наростити обсяги виробництва зернових до 71-80 млн т [5].

Фактичні (2013 р.) та прогнозні (2015-2017 рр.) показники валових зборів зернових культур в сільськогосподарських підприємствах представлені в наступній таблиці.

Нами для розрахунків прогнозу на 2015-2017 рр. за основу було взято фактичну посівну площу під зерновими, а урожайність – з Програма "Зерно України – 2015". Фактичні дані містять показник площа посіву, а не площа збирання, через що можуть виникнути розбіжності у валовому зборі. Оскільки прогнозні дані по кукурудзі на зерно містили рівень урожайності, який суттєво відстає від фактичного рівня, ми свідомо перерахували його.

Як бачимо, зростання валових зборів зерна відбувається, в першу чергу, за рахунок інтенсивних факторів, тобто на базі підвищення урожайності культур та родючості ґрунту. В цілому за 2013-2017 рр. приріст урожайності зернових культур складе 11,9 ц/га (27,6%), а виробництва зерна – 15899,5 тис т (32%).

Важливим фактором росту урожайності і підвищення економічної ефективності виробництва зерна є раціональне розміщення культур у регіонах України [1, С. 102].

Таблиця 3

**Фактичні та прогнозні показники виробництва зерна в
сільськогосподарських підприємствах**

Культура	2013 рік			2015 рік			2017 рік		
	Площа посіву, тис. га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис. тонн	Площа посіву, тис. га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис. тонн	Площа посіву, тис. га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис. тонн
Зернові – всього	11947,5	43,0	49659,0	1947,5	50,8	60746,9	1947,5	54,9	65558,5
Пшениця озима	5038,5	35,0	17245,4	5038,5	45,2	22774,0	5038,5	51,0	25696,4
Жито озиме	201,0	22,2	434,3	201,0	39,8	800,0	201,0	44,6	896,5
Ячмінь озимий	808,3	23,9	2199,0	808,3	40,8	3297,9	808,3	42,8	3459,5
Ячмінь ярий	1191,4	21,0	2286,6	1191,4	36,0	4289,0	1191,4	37,6	4479,7
Овес	127,5	16,6	467,3	127,5	30,7	391,4	127,5	34,3	437,3
Пшениця яра	102,5	24,9	255,4	102,5	34,6	354,7	102,5	38,7	396,7
Кукурудза	3898,6	68,1	30949,6	3898,6	69,5	27095,3	3898,6	72,5	28264,9
Гречка	140,1	10,5	179,0	140,1	19,9	278,8	140,1	22,3	312,4
Просо	62,3	13,6	102,0	62,3	42,1	262,3	62,3	47,3	294,7
Інші зер- нові та зер- нобобові	257,0	14,6	517,1	377,3	31,9	1203,6	377,3	35,0	1320,6

*Джерело – розраховано на основі [5; 7].

Структура зерновиробництва саме за територіальним аспектом потребує вирішення трьох завдань:

- по-перше, удосконалення розміщення зернових культур за природно-економічними зонам, з урахуванням наявності еродованих, малопродуктивних чи екологічно забруднених земель;

- по-друге, впровадження глибшої спеціалізації базових областей щодо виробництва зерна;

- по-третє, раціональне розміщення потужностей заготівельно-переробної сфери з метою оптимізації обсягів тривалого зберігання зерна, транспортних витрат тощо [1, С. 102].

Перше завдання повинне виконуватися на підставі Постанови КМУ № 164 [4], за якою питома вага зернової групи структури сівозмін може коливатися в межах 25-95%, залежно від природно-сільськогосподарського регіону. В середньому по країні зернові культури займають до 61% усіх посівних площ. Таким чином, потенціал росту зернових культур у структурі посівів можливий в середньому на 20-30%.

Освоєння сівозмін, що включають рентабельні ринкові культури та культури, що поліпшують родючість ґрунту; забезпечення цілорічної мульчі з рослинних залишків не менше 3-5 т/га за рахунок чергування культур та використання подрібненої соломи на добриво. Використання соломи озимих культур та ярої пшениці поповнить ґрунт 1,72 т гумусу і 357 кг NPK на кожному гектарі [6].

Переробка й реалізація готової продукції на експорт має наслідками залишити додану вартість у вітчизняних товаровиробників та створити нові робочі місця. Дані заходи є стратегічно важливими, оскільки підвищиться економічна безпека та покращиться матеріальний добробут населення.

Як зазначає у своїх дослідженнях В.С. Ніценко, оскільки в Україні нараховується 31,6 млн т сертифікованих зернових складів, то потрібно інвестувати ще 13,6 млрд дол. Для виконання програми «Зерно України – 2015» необхідно мати 100 млн т елеваторних потужностей, так як 15% складають перехідні запаси. Також необхідно врахувати сертифікованих зернових складів для зберігання олійних культур (15-20 млн т) – 4 млрд дол. Таким чином, інвестиції у розбудову елеваторної інфраструктури складуть 17,6 млрд дол [3, С. 130].

Висновки. На сьогоднішній день склалася складна економічна ситуація, яка стримує розвиток зерновиробництва. Основними перепонами у нарощуванні валу зерна є наступні: застаріла матеріально-технічна база; відсутність капітальних вкладень для повного відновлення та заміни зношеної та списаної техніки; низькі темпи переходу на ресурсозберігаючі технології; не повне використання генетичного потенціалу рослин, через нестачу оборотних коштів для виконання повного циклу технологічних робіт; зниження рівня гумусу у верхньому шарі ґрунту; нестача потужностей для зберігання зерна.

Тому для покращення ситуації в зерновому секторі, вважаємо за доцільне, реалізувати наступний комплекс заходів:

- знизити втрати зерна при вирощуванні культур до мінімального рівня;

- за підтримки Міністерства аграрної політики та продовольства налагодити поступовий перехід від традиційної до ресурсозберігаючої технології;

- контроль якості ґрунту, орендованих сільськогосподарських угідь, за вмістом гумусу та поживних речовин в ньому, уповноваженими на це органами;

- контролювати додержання сільськогосподарськими підприємствами норм Постанови КМУ № 164;

- розбудовувати логістичну інфраструктуру (будівництво нових її реконструкція існуючих зернохосвиць, переробку зерна тощо).

Література.

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.

2. Безуглий М.Д. Сучасний стан реформування аграрно-промислового комплексу України / М.Д. Безуглий, М.В. Присяжнюк. – К. : Аграр. наука, 2012. – 48 с.

3. Ніценко В.С. Зернові елеватори: стан та інвестиційні горизонти / В.С. Ніценко // Вісник ХНАУ [Серія «Економічні науки». – 2012. – № 10. – С. 122-133.

4. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2010 № 164 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-%D0%BF>.

5. Програма "Зерно України – 2015". – К. : ДІА, 2011. – 48 с.

6. Ресурсозберігаючі технології в земледелі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://genotypus.agroblogs.com/916-vnedrenie_resursosberegayuschih_tehnologiy_v_zemledelii.

7. Рослинництво України 2013 р. : Статистичний збірник / за ред. Н.С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 180 с.

8. Рослинництво України 2011 р. : Статистичний збірник / за ред. Н.С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 108 с.

Захарченко О.В. Тенденції розвитку та напрямки підвищення конкурентоспроможності виробництва зерна на сільськогосподарських підприємствах

Визначено місце і роль зернового господарства в системі агропродовольчого комплексу. Розглянуто основні тенденції виробництва зернових культур в сільськогосподарських підприємствах, зокрема в агрохолдингах. Досліджено основні проблеми, що стримують розвиток зерновиробництва. Проведено розрахунок втрат урожаю зернових культур від недостатності технічного забезпечення з врахуванням фактичної і біологічної урожайності. На основі фактичного стану виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах наведено прогнозні показники виробництва зерна в розрізі культур. Наведені шляхи нарощування обсягів виробництва зерна, зокрема впровадження ресурсозберігаючих технологій (*mini-till, no-till, органічна тощо*).

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, зернове господарство, урожайність, втрати, показники розвитку.

Захарченко А.В. Тенденции развития и направления повышения конкурентоспособности производства зерна на сельскохозяйственных предприятиях

Определено место и роль зернового хозяйства в системе агропродовольственного комплекса. Рассмотрены основные тенденции производства зерновых культур в сельскохозяйственных предприятиях, в частности в агрохолдингах. Исследованы основные проблемы, сдерживающие развитие зернопроизводства. Проведен расчет потерь урожая зерновых культур от недостаточности технического обеспечения с учетом фактической и биологической урожайности. На основе фактического состояния производства зерна в сельскохозяйственных предприятиях приведены прогнозные показатели производства зерна в разрезе культур. Приведены пути наращивания объемов производства зерна, в частности внедрение ресурсосберегающих технологий (*mini-till, no-till, органическая и т.д.*).

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, зерновое хозяйство, урожайность, потери, показатели развития.

Zakharchenko A.V. Development trends and directions of improving the competitiveness of grain production on farms

Detected place and role in grain production system agroindustrial complex. Considered main trends grain crops in agricultural enterprises, particularly in agricultural holdings. Investigated the main problems that hinder the development of grain production. The calculation of losses harvest crops from lack of technical support, taking into account actual and biological productivity. Based on the actual state of grain production in farms are projected performance of grain production in the context cultures. These ways of increasing the volume of grain production, including the introduction of resource-saving technologies (*mini-till, no-till, organic, etc.*).

Keywords: agricultural enterprises, grain farming, crop loss, performance development.

Рецензент – Амосов О.Ю., д.е.н., професор